
JOSEP FONTANA

SOBRE LA HISTÒRIA
i els seus usos públics

EDICIÓ A CÀRREC

D'ANTONI FURIÓ & PEDRO RUIZ TORRES

COL·LECCIÓ HONORIS CAUSA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

JOSEP FONTANA

JOSEP FONTANA

SOBRE LA HISTÒRIA
i els seus usos públics

ESCRITS SELECCIONATS

EDICIÓ A CÀRREC
D'ANTONI FURIÓ
PEDRO RUIZ TORRES

COL·LECCIÓ HONORIS CAUSA
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA
2018

Aquesta publicació no pot ser reproduïda, ni totalment ni parcialment, ni enregistrada en, o transmesa per, un sistema de recuperació d'informació, en cap forma ni per cap mitjà, sia fotomecànic, fotoquímic, electrònic, per fotocòpia o per qualsevol altre, sense el permís previ de l'editorial.

© *Dels textos*: Josep Fontana i Lázaro, 2018

© *De la selecció*: Antoni Furió i Diego i Pedro Ruiz Torres, 2018

© *D'aquesta edició*: Universitat de València, 2018

Disseny de la col·lecció: Enric Solbes

Coordinació editorial: Maite Simon

Correcció: Communico-Letras y Píxeles, S. L.

Maquetació: Inmaculada Mesa

Fotografies: Pep Pelechà

(Taller d'Audiovisuals de la Universitat de València)

Il·lustració de la coberta:

Libro de las maravillas del mundo y del viage de la tierra sancta de Hierusalem y de otras provincias y hombres monstruosos que hay en las Indias, de Juan de Mandavilla (John of Mandeville). Valencia, Juan Navarro, 1540. (Imatge cedida per Josep Lluís Canet)

ISBN: 978-84-9134-325-7

Sumari

Nota dels editors

DISCURSOS PRONUNCIATS EN L'ACTE D'INVESTIDURA

Laudatio acadèmica a càrrec del doctor Pedro Ruiz Torres

Lectio pronunciada pel doctor Josep Fontana i Lázaro

Paraules de cloenda de l'Excm. i Magfc. Sr. Rector

Esteban Morcillo Sánchez

BIBLIOGRAFIA del Dr. Josep Fontana

ESCRITS SELECCIONATS

MESTRES I AMICS

- 1.Mestres i amics
- 2.El meu Ferran Soldevila
- 3.Semblanza de D. Jaume Vicens Vives
- 4.Pierre Vilar i la història de Catalunya
- 5.Don Ramón Carande y la historia económica
- 6.La actualidad de Eric Hobsbawm
- 7.La evolución de E. P. Thompson

HISTORIOGRAFIES

- 8.La historiografía española del siglo XIX
- 9.El concepto de historia y de enseñanza de la historia de Rafael Altamira
- 10.Antoni Rovira i Virgili, historiador
- 11.Para una historia de la historia marxista
- 12.Ascens i decadència de l'escola dels *Annales*
- 13.La nova historiografia de la guerra freda
- 14.Espacio global y larga duración; sobre algunas nuevas corrientes de la historia

CONCEPTES, PROCESSOS, IDENTITATS

- 15. Los campesinos en la historia: reflexiones sobre un concepto y unos prejuicios
- 16. Europa: història i identitat
- 17. Desxifrar el passat per construir el futur. En memòria de Pere Anguera
- 18. Histories and identities
- 19. De què parlem, quan parlem de capitalisme?

ENSENYAMENT I USOS PÚBLICS DE LA HISTÒRIA

- 20. ¿Qué historia enseñar?
- 21. ¿Qué historia para el siglo XXI?
- 22. Els usos de la història avui
- 23. «Los historiadores son gente peligrosa». La interferencia de los políticos en la enseñanza y divulgación de la historia
- 24. La revolución rusa y nosotros
- 25. El fin del crecimiento: sobre el uso político de la historia económica

Nota dels editors

La Universitat de València dedica des de fa anys una de les seues millors col·leccions editorials, la titulada justament Honoris Causa, a reunir en un sol volum tant els parlaments pronunciats durant l'acte d'investidura del nou doctor extraordinari, com una selecció de treballs de l'homenatjat que acrediten la trajectòria científica i acadèmica d'aquest i la voluntat per part de la nostra institució de reconèixer-la i honorar-la. Josep Fontana és un gran historiador, possiblement un dels més grans del nostre temps, i ha exercit un magisteri tan fecund sobre tantes generacions d'historiadors i d'universitaris en general, des de les aules i des dels llibres i articles que ha publicat, en editorials prestigioses i revistes d'investigació o de pensament, que no necessita d'un llibre com aquest perquè la seua obra siga millor coneguda o més difosa. A la inversa: és justament la Universitat de València la que es complau i s'honora en reivindicar i incorporar al seu catàleg un autor de l'estatura científica, intel·lectual i humana de Josep Fontana, un historiador compromès alhora amb el seu ofici i amb els problemes del seu temps. Un historiador, a més a més, que va estar vinculat en les primeres etapes de la seua trajectòria professional a la nostra institució, ara fa més de seixanta anys, com a catedràtic d'Història Econòmica.

Per altra part, l'obra de Josep Fontana té tal magnitud i tants vessants que qualsevol selecció de treballs amb vistes a un llibre com aquest ha de prendre's un temps per a pensar-lo, resoldre dubtes i tenir finalment clar el criteri a

seguir. El volum que ara es publica, com tots els que l'han precedit en la mateixa col·lecció, reproduceix i posa per escrit en primer lloc els parlaments pronunciats el 5 de febrer de 2016, en l'acte de la seua investidura com a doctor honoris causa de la Universitat de València, de manera que el lector sàpiga de seguida quins van ser els motius de la proposta, els mèrits de l'homenatjat i el fort i persistent vincle que des de fa molts anys l'uneix a un ampli grup de persones de la nostra institució, des dels temps, si més no, en què hi va ser professor, com s'ha dit abans. Una simple ullada a l'extensa bibliografia i a la gran quantitat d'articles en periòdics, entrevistes, pròlegs i altres textos de Josep Fontana, que hem volgut incorporar com un valor afegit al llibre, ajudarà a entendre la dificultat a què ens referíem anteriorment. Hem de tenir en compte que estem davant d'un dels historiadors més importants i influents d'avui en dia, especialment per les repercussions que ha tingut la seua obra en castellà a un costat i l'altre de l'Atlàntic i en català al nord i al sud de l'Ebre, impossible de caracteritzar al mode habitual en el medi acadèmic pels següents motius.

Els estudis de Josep Fontana abasten un conjunt de monografies, a distintes escales d'anàlisi històrica, sobre processos i esdeveniments molt diversos de l'anomenada «crisi de l'Antic Règim» i de la «revolució liberal» als segles XVIII i XIX. Comprenen així mateix diferents tipus de síntesis amb interpretacions fonamentades, suggeridores i innovadores sobre l'evolució de la historiografia, la trajectòria catalana o d'Europa des d'èpoques remotes, la d'Espanya o la de Catalunya durant la major part del segle XIX, la del món des de 1945 o des de 1914 i la de la historiografia més recent. La major part d'aquestes monografies o síntesis no poden encasellar Josep Fontana dins de l'àrea de la història econòmica, de la història social, de la història política o de la història cultural, perquè tots

aquests fenòmens o aspectes d'un únic procés històric han merescut la seua atenció. A més, són nombroses les seues reflexions sobre l'ofici d'historiador i l'ensenyament de la història, així com les seues intervencions en l'esfera pública per qüestions com la de la pobresa i la desigualtat provocada pel capitalisme i la globalització, les cares obscures i ocultes de les nostres democràcies i dels seus governants, els usos polítics de la història i de la memòria i molts altres temes d'actualitat. Per això, abans de res, calia orientar aquest volum cap a un o diversos temes i dur-ne a terme després la selecció.

El criteri seguit, l'exposem a continuació. Ens sembla que té molt d'interès oferir al lector les idees de Josep Fontana sobre la història, entesa com a pràctica social, i els seus usos públics als nostres dies. Per això hem buscat i elegit uns textos que van ser publicats originalment en revistes o en llibres col·lectius de caràcter molt distint, es troben per tant dispersos i en no poques ocasions costa d'accedir-hi o fins i tot de saber tan sols que existeixen. Tots junts es reproduïxen ara en aquest llibre i li donen un valor pel mer fet d'editar-se d'aquesta manera. La primera part se centra en allò que Josep Fontana ens diu sobre els historiadors que més han influït en la seua manera de concebre i practicar l'ofici d'historiador: els tres grans mestres que va tenir, Ferran Soldevila, Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar, i altres, com Ramón Carande, Eric Hobsbawm i E. P. Thompson. Aquests textos són alhora un reconeixement del mestratge d'aquests autors i un testimoni de la trajectòria formativa – historiogràfica, intel·lectual i de compromís – del nostre homenatjat. La segona part del llibre recull diversos treballs de Josep Fontana sobre distints tipus d'historiografia que han anat apareixent des del segle XIX fins als nostres dies, ja ben entrada la segona dècada del XXI. Fontana és un lector voraç, atent als nous corrents historiogràfics, les noves propostes metodològiques i les noves formes d'escriure la

història, gràcies a una vasta curiositat intel·lectual que l'ha portat a interessar-se'n i donar-ne notícia gairebé des del moment mateix en què aquestes han començat a emergir i desenvolupar-se, però amb la suficient distància crítica per a separar el gra -allò que realment fa avançar el coneixement històric-de la palla de les modes passatgeres i circumstancials. La tercera ens porta a aquells conceptes, processos històrics i identitats col·lectives que han estat molt presents en les anàlisis i les reflexions de Josep Fontana al llarg de la seua trajectòria d'historiador. La quarta i última part d'aquest llibre està dedicada a l'ensenyament i els altres usos públics de la història, com concep Fontana la història a transmetre en l'escola i fora d'ella per a formar ciutadans conscients del que va succeir en el passat i així mateix compromesos en la lluita per un món millor, i de quines distintes maneres això s'obstaculitza o s'intenta impedir avui en dia. La gran lliçó de Josep Fontana ha estat la de recordarnos, amb la seua obra i el seu exemple, que la de l'historiador és sempre una mirada crítica, tant sobre el passat com sobre el present.

ANTONI FURIÓ
PEDRO RUIZ TORRES
Universitat de València

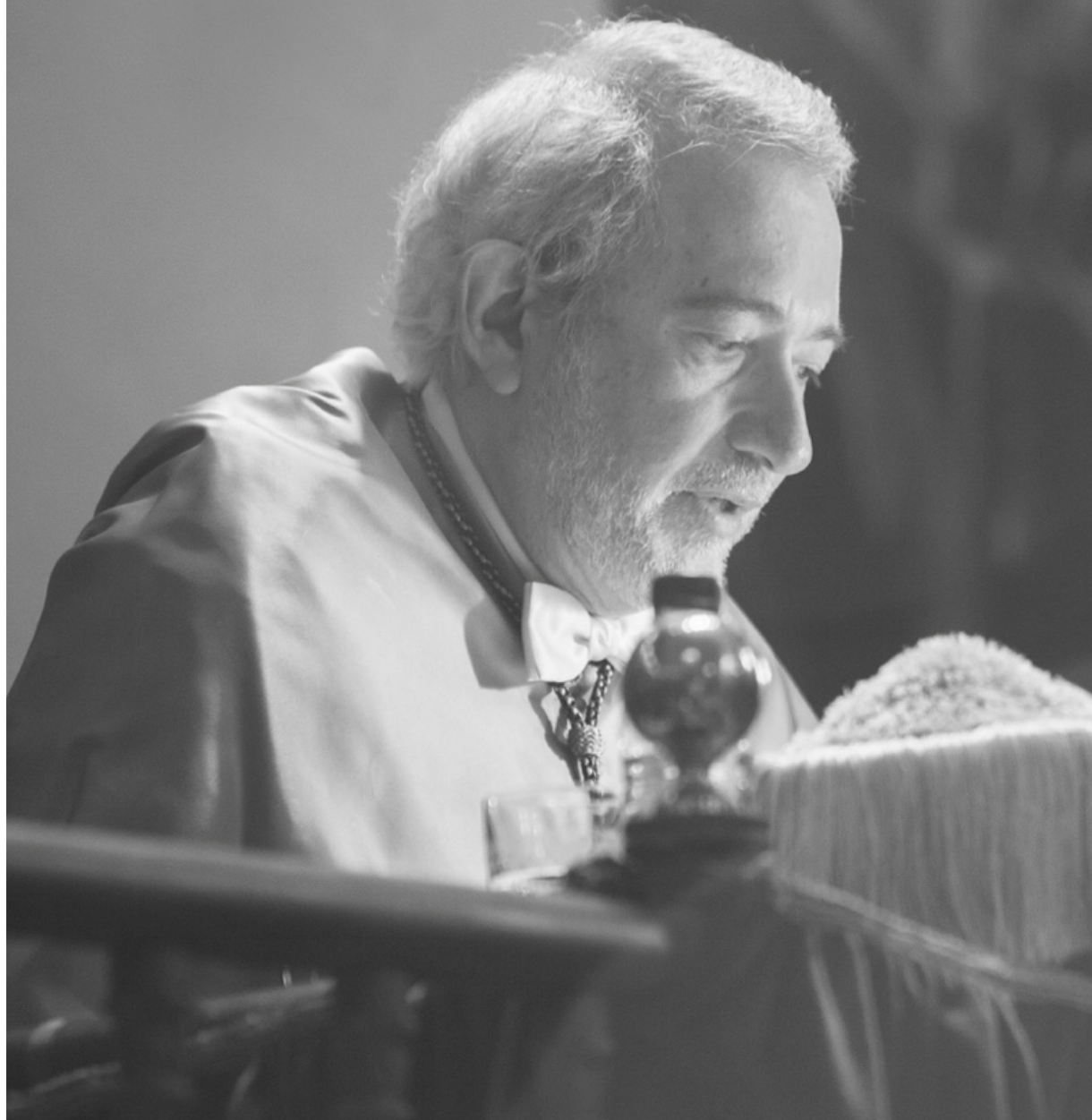

DISCURSOS
PRONUNCIATS EN L'ACTE
D'INVESTIDURA
(5 de febrer de 2016)

Laudatio acadèmica
del doctor Josep Fontana i Lázaro
a càrrec del doctor Pedro Ruiz Torres

Excm. i Magfc. Sr. Rector de la Universitat de València,
excel·lentíssimes autoritats,
benvolguts col·legues,
senyores i senyors:

La història que per damunt de qualsevol altra cosa apreciava Antonio Gramsci, com va escriure des de la presó en una carta sense data dirigida al seu fill Delio, potser l'any 1936, mentre complia la condemna que el règim de Mussolini li havia imposat per la seua oposició al feixisme, és la història que es refereix al major nombre possible d'homes i dones, a tots els éssers humans del món, «quan s'uneixen entre ells en societat i treballen i lluiten i es milloren a si mateixos». La història que vertaderament val la pena, ens diu Marc Bloch en un manuscrit que no pogué acabar, perquè en 1943 es va incorporar a una de les xarxes franceses de la resistència a l'ocupació nazi i va ser detingut i afusellat el juny de 1944 (el manuscrit es va publicar més tard amb el títol *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*), la història que segons Marc Bloch legitima socialment l'esforç intel·lectual, és aquella que no es limita a proporcionar gaudis estètics o a acumular erudició. Ha de compartir amb qualsevol altra obra científica l'objectiu de proporcionar una intel·ligibilitat cada vegada més gran dels fenòmens que estudia i alhora ajudar-nos a viure millor.

He volgut començar la meua intervenció d'aquesta manera, amb les idees d'Antonio Gramsci i de Marc Bloch sobre la història durant els anys de la resistència i de la lluita contra el feixisme, perquè mostren ben bé el tipus d'història que interessa a Josep Fontana, com ell mateix ha referit no poques vegades. En l'Espanya de la postguerra no era fàcil ni freqüent que els joves pogueren acostar-se a aquest tipus d'història. Els anys del triomf i de la consolidació de la dictadura de Franco havien portat un

enorme distanciament del corrent renovador en història i en ciències socials, en contrast amb les dècades anteriors a l'esclat de la Guerra Civil. La derrota de la Segona República, l'exili i el temor constant que sentien els qui no pogueren o no volgueren abandonar Espanya, van comportar un empobriment intel·lectual que tardà dècades a atenuar-se. Aleshores es feia passar per història un discurs sobre el passat posat al servei del règim de Franco i sobrecarregat de gestes d'herois i de màrtirs que encarnava l'anomenat «esperit nacional». Una llista interminable de noms de reis i de dates de guerres i batalles era incapaç de despertar el més petit interès en qui buscava en la universitat coneixements i no doctrina o erudició intranscendent. El jove Josep Fontana es va convertir en historiador gràcies sobretot a dues vies excepcionals aleshores: els cursos clandestins sobre llengua, literatura i història de l'Institut d'Estudis Catalans que s'impartien al domicili de Ferran Soldevila i el magisteri de Jaume Vicens Vives a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. D'una manera diferent, però complementària, perquè Soldevila posava l'accent en la síntesi i en la trajectòria política, i Vicens Vives en l'estudi intens d'un període en tots els seus aspectes, especialment els de tipus econòmic i social, es tractava d'elaborar una nova història de Catalunya i una nova història d'Espanya. Una nova història de Catalunya despres del catalanisme tradicional de caire romàntic i una història d'Espanya contraposada a la visió «ortodoxa», com l'anomenà Pere Bosch i Gimpera, d'una Espanya prefigurada des de l'antiguitat i vertebrada des de Castella. La nova història de Catalunya i d'Espanya havia començat a donar fruits abans de la Guerra Civil i trobà continuïtat i nous desenvolupaments en Ferran Soldevila, després del seu retorn de l'exili, i en Jaume Vicens Vives, una vegada passaren els anys adversos de la postguerra. Aquesta història havia de tenir un ampli i sòlid suport documental, ser rigorosa en l'anàlisi crítica de les

fonts, proposar-se el descobriment de les múltiples i diverses causes que feien intel·ligibles els fets i utilitzar el coneixement històric adquirit per a millorar la societat i el país on es vivia.

Sens dubte, Soldevila i Vicens van contribuir molt a fer que Josep Fontana s'interessara per la història, per aquest tipus d'història, i es convertira en historiador. En la seua formació posterior a l'obtenció de la llicenciatura a la Universitat de Barcelona, hi hagué altres moments i influències destacables. Per consell de Soldevila, que entre 1926 i 1928 havia sigut docent al Departament d'Estudis Hispànics de la Universitat de Liverpool, Fontana va ser durant el curs 1956-57 professor auxiliar en un dels centres de referència de l'hispanisme britànic. Hi va establir una relació d'amistat perdurable amb John Lynch, que més tard arribà a ser un dels més prestigiosos historiadors de l'imperi colonial espanyol, de l'Espanya moderna i de les revolucions hispanoamericanes per la independència. D'altra banda, Vicens Vives el va posar en contacte amb Pierre Vilar i aquesta relació amb el gran historiador de la Catalunya dins l'Espanya moderna tingué una enorme influència en Josep Fontana i en la seua manera d'entendre l'ofici d'historiador. Pierre Vilar li va escriure això que segueix el 12 de febrer de 1957:

Si jo no cregués la ciència històrica capaç d'explicació i d'evocació davant de la dissort humana i de la grandesa humana... no passaria pas la meua vida enmig de xifres i patracols. [...] Cal separar, en el problema que ens plantejem, les constants geogràfiques, de les quals neixen algunes diferències i algunes determinacions que només es poden superar en el llarg termini. Cal també saber plantejar-se els problemes de creixement, d'estancament, de demografia, d'inversions, d'estructures socials... Cal també ser pacient i voler-se erudit, anar a les fonts directes, deixar de banda les opinions establertes, els tòpics, i estudiar les xifres i les corbes. De cap manera, però, no convé de restar aquí. Cal cercar els documents descriptius i subjectius, a condició de triar-los bé; i llançar-se amb resolució a l'estudi espiritual de les contradiccions -molt en especial de les contradiccions de classe i dels

conflictes polítics, o religiosos, en tant que tradueixen (com ho fan sempre) el social.

Josep Fontana inicià la recerca que el conduiria a obtenir el grau de doctor sota la direcció de Jaume Vicens Vives, i disposà també dels consells i l'ajuda de Ramón Carande, que com a universitari a principis del segle xx havia rebut la influència de Francisco Giner de los Ríos, Eduardo de Hinojosa i Antonio Flores de Lemus. L'any 1916 Ramón Carande obtingué la càtedra d'«Economia Política i Hisenda Pública» a la Universitat de Múrcia, d'on en 1927 passà a la Universitat de Sevilla, i en 1944 pogué reprendre l'activitat docent. Vicens, per la seua banda, era des de 1948 catedràtic d'Història d'Espanya Moderna i Contemporània a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona. Quan en el curs 1954-55 entrà en funcionament la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials de la Universitat de Barcelona, amb un petit grup de professors entre els quals destacaven Manuel Sacristán, Fabià Estapé i Josep Lluís Sureda, Vicens es féu càrrec de les assignatures d'història econòmica. El curs següent Vicens es va emportar Jordi Nadal com a ajudant i poc després, Josep Fontana. Va morir l'any 1960, en plena activitat com a historiador, després d'haver fet aportacions rellevants a la història social i econòmica d'Espanya i de Catalunya, i de la publicació de dos llibres en què sintetitzava la seua original i innovadora manera de concebre aquestes dues trajectòries històriques: *Aproximación a la historia de España* (1953) i *Notícia de Catalunya* (1954). Després de la mort de Vicens, Josep Fontana va prosseguir la seua tasca docent a la Facultat d'Econòmiques de Barcelona, interrompuda en 1966, l'any de la «Caputxinada», perquè fou expulsat de la universitat per la seua militància en el psuc en companyia, entre altres professors, de Manuel Sacristán. L'any 1968 es va incorporar a la recentment creada Nova Universitat Autònoma de Barcelona, del claustre de la qual va formar

part des del principi i on tingué una intervenció destacada en les comissions que redactaren els projectes d'estatuts i reglaments de la nova institució. Creada el mateix any que la Universitat Autònoma de Madrid, l'Autònoma de Barcelona pretenia obrir una via nova d'organització universitària, que contrastava amb l'estructura acadèmica arcaïtzant i anquilosada d'aquest tipus d'institucions en l'Espanya de la dictadura. Després d'obtenir el doctorat en 1970, amb una tesi de la qual, a la mort de Vicens, s'havia fet càrrec com a director Fabià Estapé, Josep Fontana coordinà el Departament d'Història, un departament interfacultatiu que impartia classes en tres centres, Filosofia i Lletres, Ciències Econòmiques i Ciències de la Informació, i durant tres cursos, de 1970 a 1973, fou agregat interí d'Història Contemporània Mundial i d'Espanya a la Universitat Autònoma de Barcelona. Després de l'oposició corresponent, el 25 de febrer de 1974 prengué possessió com a catedràtic a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials de la Universitat de València.

Sis anys de vida tenia aleshores aquesta facultat, que en 1967-68 havia començat la seua marxa amb un petit grup de professors, tres dels quals procedien de la Facultat de Filosofia i Lletres, Carlos París («Fonaments de Filosofia»), Antonio López Gómez («Estructura i Institucions Econòmiques en relació amb les Estrangeres») i Álvaro Castillo («Història Econòmica Mundial i d'Espanya»), en companyia entre altres de José Jiménez Blanco («Sociologia i Metodologia») i de Manuel Broseta («Dret Mercantil»). A mitjan curs, al febrer de 1968, s'hi va incorporar Jordi Nadal, que havia guanyat per oposició la càtedra d'Història Econòmica i dos anys després es traslladà a la Universitat Autònoma de Barcelona. Como ell mateix recordava més tard, havia trobat aleshores a València una intel·lectualitat especialment sensible als problemes de l'endarreriment econòmic. En els anys seixanta, la Universitat de València,

en el context de la mediocritat imperant, s'havia convertit en un medi excepcional de desenvolupament precisament del nou tipus d'història que interessava a Josep Fontana. La tasca de José María Jover, de dos historiadors de l'entorn de Jaume Vicens Vives, Joan Reglà i Emili Giralt, de Miquel Tarradell, Julián San Valero, Antonio Ubieto i Antonio López Gómez a la Facultat de Filosofia i Lletres, de José María López Piñero des de la Facultat de Medicina, i dels seus respectius i molt nombrosos deixebles, va fer possible una conjuntura única que moltes altres universitats a Espanya mai no van conèixer. Una conjuntura única pel que fa a la recerca i a l'ensenyament d'un nou tipus d'història que proporcionava avanços en el coneixement del passat, units a la preocupació per canviar la societat i al compromís de millorar el país, a la qual cosa havia contribuït en 1962 Joan Fuster amb el seu provocador i estimulante llibre *Nosaltres els valencians*. Una conjuntura excepcional també pels col·loquis i trobades d'importància i transcendència per als estudis històrics, com el Tercer Congreso Español de Historia de la Medicina en 1969 i el Primer Congreso d'Història del País Valencià, inaugurat el 14 d'abril de 1971. Una conjuntura única pels freqüents i enriquidors debats i controvèrsies.

A aquesta Universitat de València arribà l'any 1974 Josep Fontana. En la seua càtedra d'Història Econòmica hi havia professors formats en aquest tipus d'història i deixà en ells la seua pròpia empremta. Segons figura en l'Arxiu Històric de la Universitat de València, tres eren les línies de treball de la càtedra de Josep Fontana que es recullen en la memòria de recerca del curs 1973-74: «La crisi de l'Antic Règim a Espanya» (Josep Fontana), «La indústria de la seda a València» (Vicente Martínez Santos), i «Les bases financeres del creixement econòmic valencià», distribuïda aquesta última en dues parts, la segona meitat del segle XIX (Clementina Ródenas) i les primeres dècades del segle XX

(Miguel Ángel Fabra). En la relació de cursos monogràfics de doctorat de l'any acadèmic 1974-75 de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales apareixen «La revolució burgesa a Espanya» (Josep Fontana, per al curs següent proposa «Hisenda i Política a Espanya, 1832-1845»), «Els problemes de la transició del feudalisme al capitalisme» (Mario García Bonafé) i «La crisi de la indústria tradicional» (Vicente Martínez Santos). Josep Fontana va ser professor a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de València des del 25 de febrer de 1974 fins al 30 de setembre de 1976, en què es va produir el seu cessament i pas a la situació de supernumerari, perquè fou contractat per exercir funcions docents durant el curs acadèmic 1976-77 a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat Autònoma de Barcelona. No obstant això, la mera cronologia, és a dir, el curt període de temps de dos anys i mig com a catedràtic d'Història Econòmica Mundial i d'Espanya a la Universitat de València, contrasta poderosament amb el que segueix. La repercussió entre nosaltres de la manera de concebre i practicar la història de Josep Fontana ha persistit al llarg de moltes dècades fins a arribar als nostres dies, i és inusualment àmplia en el terreny acadèmic, com ho posa de manifest un cosa més aviat excepcional. La proposta de nomenament de Josep Fontana com a doctor honoris causa per la Universitat de València no procedeix d'una àrea de coneixement o d'un departament, com sol passar, sinó que va ser promoguda per la Junta de Facultat de Geografia i Història, i té l'adhesió de la Junta de Facultat d'Economia. Per entendre com ha sigut possible una repercussió acadèmica tan extensa i al llarg de tant de temps, se m'acuden almenys quatre raons.

La primera és que Josep Fontana arribà a una universitat en què, de manera excepcional, s'havia obert camí i desenvolupat el nou tipus d'història al qual ell havia fet aportacions molt rellevants. Fontana vingué precedit de la

fama dels seus primers treballs, especialment del llibre *La quiebra de la monarquía absoluta 1814-1820*, la versió modificada de la seua tesi que l'editorial Ariel publicà l'any 1971. En incorporar-se com a professor creà unes expectatives que de seguida es van veure confirmades. El llibre esmentat adés ens l'havien recomanat no pocs professors a la Facultat de Filosofia i Lletres, i a la recentment creada Facultat de Ciències Econòmiques, havia sigut estudiat i discutit en seminaris de diverses matèries i en diferents cursos. Hi trobàvem, en aquest llibre, una interpretació dels problemes econòmics, de la situació de la hisenda, dels conflictes socials i de la trajectòria política durant la crisi de l'Antic Règim a Espanya, que s'emmarcava en el context de la conjuntura econòmica internacional i del que havia ocorregut durant aquella mateixa època a la Gran Bretanya i a França. Aquesta interpretació es fonamentava en un coneixement molt complet de la bibliografia en diferents idiomes i en l'anàlisi d'una àmplia documentació procedent de fonts inèdites de caràcter molt divers. Aquestes tres característiques les tornarem a trobar més tard en els altres estudis de Josep Fontana: un estudi exhaustiu de la bibliografia, un suport documental d'enorme extensió i varietat pel que fa a les fonts primàries, una interpretació coherent amb els plantejaments teòrics que a més s'exposa d'una manera clara, brillant i convincent per mitjà de l'escriptura. Tot això feia de *La quiebra de la monarquía absoluta* un exponent destacat del millor que donava de si la nova història dins i fora d'Espanya.

A més, i aquest és el segon motiu, Josep Fontana es va estar només dos anys i mig a la Universitat de València, però quins anys! Van ser els de les últimes convulsions de la dictadura de Franco, el final d'una època i l'inici del que semblava que podia ser un temps nou, d'aquests que corren psíquicament més a poc a poc del que indica la cronologia, perquè contenen una quantitat excepcional

d'esdeveniments. No és estrany que deixaren un record profund, unes amistats duradores, unes relacions que es mantingueren més tard sense la presència física de Josep Fontana. Ell va ser catedràtic i ben prompte també vicedegà d'una facultat on la policia s'escandalitzava per la intensitat de la mobilització política dels estudiants i dels professors contra el règim. D'una facultat, tal com figura en l'Arxiu Històric de la Universitat de València, la junta de la qual demanà al gener de 1975 la dimissió del rector, per haver aplicat sense expedient previ l'article 28 del reglament de disciplina acadèmica a quasi tres-cents alumnes, no haver renovat el contracte a cinc professors d'aquesta universitat i haver proposat el cessament de diversos membres del patronat universitari. D'una facultat amb un degà que va rebre el 29 de novembre de 1975 un escrit de la direcció superior de policia donant-li compte del cartell subversiu, escrit amb retolador negre, amb el títol «La sucesión juancarlista», subscrit per Joven Guardia Roja, amb atacs al «régimen legal vigente y a la sucesión monárquica, propugnando la huelga general». D'una facultat en què el governador civil prohibia la participació d'Alfons Cucó i altres quatre persones més en un cicle de conferències organitzat pel Grup d'Estudis Socialistes del País Valencià, durant el curs 1976-77, «por existir fundados motivos que su intervención podría dar lugar a cometer actos tipificados como delito».

En aquests dos anys i mig, Josep Fontana conegué molts professors i estudiants a València i seria interminable tan sols anomenar les persones amb qui va fer una amistat duradora. Em limitaré a assenyalar l'estreta relació de Fontana amb Ernest Lluch, que es reforçà ací a València (Ernest Lluch havia arribat a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials quatre anys abans i era professor agregat d'Història del Pensament Econòmic), i també amb els deixebles i col·laboradors d'Ernest Lluch

(Salvador Almenar, Vicent Llombart, Vicent Soler), especialment amb Jordi Palafox i amb Teresa Carnero. Fontana prestà una ajuda decisiva a Manuel Ardit perquè aquest acabara i publicara la seua tesi doctoral sobre *Revolución liberal y revuelta campesina al País Valencià*. A les classes de Fontana a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales hi van assistir no pocs estudiants de Filosofia i Lletres, com Aurora Bosch, Joan Romero i Jesús Millán. Entre els historiadors valencians que formen part ara del consell de redacció de la prestigiosa revista *Recerques*, fundada l'any 1970 per Josep Fontana, Ramon Garrabou, Josep Termes, Ernest Lluch i Joaquim Molas, s'hi troba Antoni Furió. A tot això s'afegeix que Josep Fontana mai no se'n va anar completament de València. Hi tornà innumbrables vegades i per motius diversos, donant així continuïtat al seu magisteri amb una generositat inusual. D'ell, en pogueren traure profit diferents generacions d'estudiants i de professors de distints nivells educatius, professionals de diverses disciplines i moltes altres persones.

El tercer motiu que m'agradaria destacar és el que segueix. Josep Fontana va posar una gran obstinació –i ho ha continuat fent de manera constant– a donar a conèixer, de primer des de l'editorial Ariel, més tard en l'editorial Crítica, fundada en 1976 per Gonzalo Pontón, les obres més rellevants d'un gran nombre d'historiadors de diferents tendències, els estudis dels quals són imprescindibles per a conèixer els processos fonamentals que han configurat les societats en què vivim i situar els problemes actuals en una perspectiva temporal més àmplia. N'hi haurà prou d'esmentar-ne uns pocs, d'aquests autors, molts llibres dels quals han sigut accessibles a Espanya i a l'Amèrica Llatina gràcies sobretot a les col·leccions d'història dirigides per Josep Fontana i Gonzalo Pontón en l'editorial Crítica: Lucien Febvre, Marc Bloch, Pierre Vilar, Albert Soboul, E. P.

Thompson, Eric Hobsbawm, Michel Vovelle, Emilio Sereni, Christopher Hill, Guy Bois, Rodney Hilton, Robert Brenner, Natalie Zemon Davis, Alberto Tenenti, Giorgio Mori, Maxime Berg, John Rule, Davis S. Landes, Jan de Vries, Peter Kriedte, Hans Medick, Geoff Eley, Ranahit Guha (l'historiador indi que encetà els «estudis subalterns»), etc.

La quarta i última raó és l'envergadura del conjunt de l'obra de Josep Fontana. No és el moment de referir-s'hi amb detall, però almenys destacaré amb summa brevetat l'amplitud i la varietat de les seues aportacions. Després de la publicació de la seua tesi, Fontana va prosseguir el camí explorat en dues direccions diferents, com ell mateix ha posat en relleu. «Una és la que es refereix de manera global al període de la Restauració, a l'evolució d'Europa entre 1814 i 1848, en el context del que se sol anomenar la “crisi de l'Antic Règim”, però que m'estime més anomenar la “construcció del nou”... La segona direcció... és la que s'ocupa de les bases financeres de la construcció de l'estat modern i, més en concret, del cas de la monarquia espanyola», que no era «simplement un estat», sinó «un imperi». Aquests dos camins han fet possibles llibres com ara *Hacienda y Estado en la crisis final del Antiguo Régimen español 1822-1833* (1973 i 2001), *La revolución liberal. Política y Hacienda 1833-1845* (1977 i 2001), el volum cinquè de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar que porta per títol «La fi de l'Antic Règim i la industrialització, 1787-1868» (1988), *La revolución liberal a Catalunya* (2003), *De en medio del tiempo. La segunda restauración española, 1823-1834* (2006) i *La época del liberalismo* (2007, vol. 6 de la *Historia de España* publicada en Crítica/Marcial Pons, que codirigeix amb Ramón Villares). A més d'aquests dos camins, hi ha un altre terreny que Josep Fontana ha freqüentat. Em referisc a l'estudi i la reflexió sobre la trajectòria i la situació actual de la ciència històrica, que aviat originà un breu treball de divulgació,

publicat l'any 1974 a la Biblioteca Salvat de Grandes Temas, de títol *La historia*, precisament quan acabava d'arribar a la Universitat de València. Recorde ben bé el que va suposar aleshores per a molts estudiants aquesta publicació, que començava amb una entrevista a Edward H. Carr, l'autor de la monumental *Historia de la Rusia soviética* i del molt conegut llibre *¿Qué es la historia?* Posteriorment, Josep Fontana va escriure *Historia. Análisis del pasado y proyecto social* (1982), *La historia después del fin de la historia* (1992), *Introducció a l'estudi de la història* (1997) i *La història dels homes* (2000), a fi de contribuir a una comprensió crítica de les diferents tendències que han dominat el curs de la ciència històrica i a l'elaboració d'una nova història que tinga en compte a tothom i vaja unida a un nou projecte social de futur. Finalment, hi ha una cosa molt notable en una altra part de l'obra de Josep Fontana, que posa així mateix en relleu com ha portat a la pràctica les seues idees sobre la història en diversos llibres de característiques molt diferents, però que tenen alguna cosa en comú. Tant si són capaçs de proporcionar una monumental història del món des de 1945, com és el cas del llibre *Por el bien del imperio* (2011), com de reflexionar sobre la crisi social del segle XXI, en *El futuro es un país extraño* (2013) o sobre el problema de les identitats col·lectives, com ha fet en *Europa ante el espejo* (1994), *La construcció de la identitat. Reflexions sobre el passat i sobre el present* (2005) i molt recentment en *La formació d'una identitat. Una història de Catalunya* (2014), en aquests llibres hi està molt present el compromís cívic de Josep Fontana.

La Universitat de València tingué la gran fortuna que el professor Josep Fontana formara part del seu claustre i d'haver rebut d'una manera constant el seu magisteri durant dècades. Per això, ens produeix una enorme alegria l'ampli suport acadèmic que obtingué la proposta de

nomenament com a doctor «honoris causa», la ràpida disposició del rector a fer-la seua i l'acord del Consell de Govern que fa possible la seua investidura. La distinció no fa sinó reconèixer un deute intel·lectual i mostrar el nostre agraïment per tantes coses com hem après de Josep Fontana. El seu nom se suma ara al dels historiadors que l'han precedit en aquest mateix tipus de reconeixement: Pierre Vilar i José María Jover en 1991, John Elliot en 1998, Emili Giralt en 2001, James Casey en 2004, Thomas F. Glick en 2010, Paul Preston en 2015, i que de forma diversa ens mostren el tipus d'historiografia amb què s'identifica la nostra institució.

Començava la meua intervenció amb unes paraules d'Antonio Gramsci i de Marc Bloch sobre la història, i l'acabaré amb les del mateix Josep Fontana: «En aquest món d'avui, tan diferent del que se'ns havia promès, necessitarem, si volem evitar que es realitzen els futurs pessimistes que s'anuncien, una anàlisi històrica alliberada de tòpics i alleugerida de la càrrega morta de les esperances fallides». Necessitarem una història que ens ajude a «interpretar els problemes col·lectius dels homes i les dones, per entendre el món i ajudar a canviar-lo».

Moltes gràcies, professor Josep Fontana, moltes gràcies a tots vostès per l'atenció prestada a les meues paraules.

